

DÜŞÜNCELER LABİRENTİNDE

BAUDELAIRE'İN POE'SU*

Nedim KULA**

POE DE BAUDELAIRE DANS LE LABYRINTHE DES RÉFLEXIONS

Dans son étude (essai) intitulée *Edgar Allan Poe, sa vie et ses ouvrages* publiée en 1852 dans *Revue de Paris*, Baudelaire s'efforce de refléter l'essence de la vie et de l'œuvre de Poe, auteur américain méconnu ou maudit durant sa vie, adopté à 3 ans par John Allan, riche négociant en tabac à Richemond (Virginie). Après avoir vécu en Angleterre de 1815 à 1820, il fait des études interrompues en 1826 à l'Université de Virginie. Il est tenté par la carrière militaire à l'école de West Point en 1830. Dès 1827, il trouve la possibilité de révéler sa vocation poétique en publiant quelques recueils de poèmes. De 1835 à 1837, il travaille comme critique littéraire au *Southern Literary Messenger*. Subissant l'influence de certains ouvrages de Poe, tels que *The Narrative of Arthur Gordon Pym of Nantucket*, *Tales of the Grotesque and Arabesque (Histoires extraordinaires)*, *The Murders in the Rue Morgue*, *The Raven*, *Eureka*, *The Philosophy of Composition*, *The Poetic Principle*, Baudelaire se consacre, de 1848 à 1865, à la traduction de l'œuvre de Poe. Grâce à Baudelaire, Mallarmé et aux Goncourt Poe est connu en France et en Europe. Le génial traducteur en français de Poe, Baudelaire le voit comme un esprit frère du sien et il entreprend avec ferveur d'étudier le maître du conte d'horreur et de raisonnement considéré par les Américains comme « pédant, artificiel et mécanique ». A travers la pensée oscillant entre le matériel et le surnaturel, Baudelaire, qui associait Poe chaque jour à ses prières, promène son âme avide d'infini dans un climat de mystère poétique afin de s'élever vers le monde des rêves. Dans l'univers pascalien de Poe, les hommes ressemblent aux condamnés qui « se regardant les uns les autres avec douleur et sans espérance, attendent leur tour ». Subissant l'influence de Poe, Baudelaire s'accorde avec lui à prononcer le souhait que l'action poétique doit être un « effort exalté pour atteindre la Beauté supérieure ».

Mots-clés: *nostalgie d'un autre monde, extase mystique, satisfaction de l'âme, mystère poétique, état d'ennui, hantise de l'infini, fictions fantastiques, blessures de la vie*

POE OF BAUDELAIRE IN THE LABYRINTH OF REFLECTIONS

In his study (essay) entitled *Edgar Allan Poe, his life and his works* published in 1852 in *Revue de Paris*, Baudelaire strives to reflect the essence of the life and work of Poe, an American author who was not known or cursed throughout his life. Poe was adopted at the age of 3 by John Allan, wealthy tobacco merchant in Richemond (Virginia). After living in England from 1815 to 1820, his studies were interrupted in 1826 at the University of Virginia. He is tempted by the very short military career at West Point School in 1830. As of 1827, he finds a chance to reveal his vocation as a poet by publishing a few collections of poems. From 1835 to 1837, he works as a literary critic for the *Southern Literary Messenger*. Touched by certain works such as *The Narrative of Arthur Gordon Pym of Nantucket*, *Tales of the Grotesque and Arabesque (Histoires extraordinaires)*, *The Murders in the Rue Morgue*, *The Raven*, *Eureka*, *The Philosophy of Composition*, *The Poetic Principle*, Baudelaire feels the strength to devote himself, from 1848 to 1865, to the translation of Poe's work.

* Geliş tarihi: 07.10.2021 – Kabul tarihi: 15.01.2022

** Prof.Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Fransız Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, kula@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7331-3188

Thanks to Baudelaire, Mallarmé and the Goncourts, he is known in France and in Europe. Brilliant French translator of Poe, Baudelaire sees him as a brother spirit, and he fervently sets out to study the master of horror and reasoning tales, considered by Americans to be “pedantic, artificial and mechanical”. Through thought oscillating between the material and the supernatural, Baudelaire, who associated Poe every day with his prayers, walks his soul eager for the infinite in a climate of poetic mystery in order to rise to the world of dreams. In the pascalian universe of Poe, humans are like the condemned who “looking at one another with pain and without hope, await their turn”. Influenced prominently by Poe, Baudelaire agrees with him in expressing a wish that poetic action should be a “exalted effort to attain the sublime Beauty.”

Keywords: *Nostalgia for another world, Mystical ecstasy, Satisfaction of soul, Poetic Mystery, State of boredom, Infinity obsession, Fantastic fictions, Wounds of life*

Baudelaire, 1852 yılının mart-nisan aylarında *Revue de Paris*'de Edgar Allan Poe, *sa vie et ses ouvrages* (Edgar Allan Poe, Yaşamı ve Yapıtları) başlıklı çalışmasını yayımlar. Théophile Gautier'nin desteğiyle çıkan bu incelemede, şiir, öykü, roman, eleştiri alanında kalıcı eserler vermenin yanında, yaptığı sanatla ilgili kuramsal yazılar da kaleme alan bu Amerikalı yazarı kendi ülkesinin aydınlarına yalın, anlaşılır şekilde tanıtmaya çalışır. 1856'da yayınladığı Poe'nun *Histoires extraordinaires* (Olağanüstü Öyküler) kitabının önsözünde, ilk incelemesinde eksik ya da kusurlu bulunduğu kısımları düzeltmeye, tamamlamaya çalışır. 1857'de basımı tamamlanan *Nouvelles Histoires extraordinaires* (Yeni Olağanüstü Öyküler) kitabının *Notes nouvelles sur Edgar Poe* (Edgar Poe Üzerine Yeni Açıklamalar) başlıklı sunum yazısıyla da yazarla ilgili incelemeleri sona erdirir. Farklı yıllarda kaleme alınmış olan bu üç yazı az çok tekrar içerse de, birbirini tamamlar niteliktedir. Baudelaire'in yıllar geçtikçe değişim gösteren, olgunlaşan bakış açısını bizlere yansıtmaktadır.

Poe, 1849 yılının 7 ekim günü Baltimore'da kırk yaşında ölür. O tarihte yirmi sekiz yaşında olan Baudelaire, tutkuyla bağlanacağı yazarın çalışmalarından haberdardır. Alphonse Borghers adlı bir çevirmen, Poe'nun *The Gold bug* öyküsünü *Le Scarabée d'or* başlığıyla *La Revue britannique*'de 1845'te yayımlar. 1846'nın sonuna doğru, *Revue des deux mondes*'de, E. Durand Forgues imzalı Poe üzerine bir inceleme yazısı çıkar. Görüldüğü gibi, Baudelaire'den önce bu yabancı yazarın varlığını bilen, çeviri, araştırma yapan kişiler sayıca çok az da olsa vardır. Poe'nun sadece Fransa'da değil Avrupa ülkelerinde tanınmasını en çok sağlayan kişi Baudelaire'dir. Annesinden öğrendiği, yetkinleştirdiği İngilizceyle, Amerikalı yazarın İngiltere'den getirttiği bütün kitaplarını değerlendirir; onları kusursuz bir ustalıkla beş cilt halinde Fransızcaya kazandırır. Onun bu çeviriye verdiği emeği 1852-1865 yılları arasına tarihlendiren edebiyat tarihçileri, çalışmanın yoğun olduğu dönemi göz önünde bulundurarak bu saptamayı yaparlar. Aslında, *La Liberté de penseur*'ün 1848'in on beş temmuzunda yayımlanan sayısında *Révélation magnétique* başlığıyla çıkan ilk çeviri düşünüldüğünde, çeviriyle uğraşma tarihinin dört yıl daha öne çekilmesi gerekecektir. Bu alanda gösterdiği başarı, yaşadığı yıllarda bir şairden çok, sanat eleştirmeni, Poe çevirmeni olarak sanat çevrelerinde anılmasını sağlayacak, yerini sağlamlaştıraraktır.

Baudelaire, Poe çalışmalarına başladığında, *Les Fleurs du mal* (Kötülük Çiçekleri)

kitabına esin kaynağı olacak Jeanne Duval, Apollonie Sabatier, Marie Daubrun gibi kadınlarla tanışmıştır. Şiir kitabının önemli

parçalarını yazmış, *L'Artiste*, *Corsaire-Satan*, *L'Esprit public* başta olmak üzere birçok yayın organıyla ilişkiye girmiştir. *Les Paradis artificiels (Yapay Cennetler)* kitabının ilk hazırlıkları başlamıştır. *1845 Salonu*, *1846 Salonu* gibi kapsamlı sanat yorumlarının yer aldığı eleştirileri yayın olarak okuyucuyla buluşmuştur. Kısacası, kitapları basılan, dergilerde çeşitli konular üzerine yazıları çıkan bilinen bir yazardır Baudelaire. 1847'de daha yirmi altı yaşındayken Edebiyatçılar Derneği'nin yayın organında, sanatının özünü yansıtan *Fanfarlo* öyküsünü yayınlamayı başaran biridir. Poe'nun bütün kitaplarını çevirmeyi bu yaşta göze alan, üç incelemesinde onun sanatçı kimliğini, sanat anlayışını yansıtarak bu makalenin de konusunu belirlemede dolaylı olarak yardımcı olan Baudelaire, çok deneyimli yazar, eleştirmen, şair kimliğiyle okuyucunun, araştırmacının karşısındadır, onlara Poe gibi bir değeri sunmaktadır.

Baudelaire, Poe'nun yaşamını ve sanatını konu aldığı incelemeye bir genelleme yaparak başlar. Bazı insanların talihsiz olduğunu, bir yaşam boyu, bunu, alımlarının kıvrımlarında taşıdıklarını söyler. Kör bir meleğin elinde tutsak olan bu varlıklar, başkalarına örnek olsunlar diye, onun tarafından acımasızca kırbaçlanmaktadır. Bunların erdemli, yetenekli, iyi insanlar olmalarını toplum hiç önemsemez, kendinden uzaklaştırmaya hemen her zaman hazırdır. Zarif, melek yaradılışlı bu kişileri doğdukları günden itibaren mutsuzluğa, arenada kurban olmaya hazırlayan şeytansı bir Tanrı'dan kuşkulanırlar. Bu seçkin ruhlar, karanlığın egemenliğinde yaşamaya sanki mahkûmdurlar. Talihin darbelelerine karşı korunmak için ne yaparlarsa yapsınlar, alacakları tedbirler boşunadır. Tanrısal yetenekler yeryüzünde çekecekleri cehennem azabının tohumlarını oluşturacaktır. Kaderleri, kartalın pençesinde ölümü bekleyen kaplumbağanınki gibidir; yırtıcı kuş onu göklere çıkartacak, sonra kabuğunun kırılmasını sağlamak için, yükseklerden yere atıverecektir; onun, ölmesi gereklidir.

Baudelaire'e göre, yazgıları bedenlerinin her zerresine yazılmış olup, kanla birlikte damarlarında dolaşmaktadır. O kişilerin bakışlarında, tavırlarında varlığını sürdürür gider. Sonra da sözü Alfred de Vigny'ye getirir; bu yazara göre, toplum hangi idare şekliyle yönetilirse yönetilsin, içinde şaire yer yoktur. Baudelaire, bu görüşe de dayanarak, incelemeye başlayacağı Poe'yu yeni bir ermiş, yeni bir aziz, şiir ve tutku zengini bir bahtsız sözcükleriyle okuyucuya tanıtır. Alçalmış insanlar arasına hizmet etmeye gelmiş bir dehadır söz konusu kişi. Kalabalıklar içinde sadece Poe'nun peşine düşmeyi amaç edinen Baudelaire'in dehasının kaynağı ise meraktır. Ardına düşme eylemini gerçekleştirirken bile rehberi Poe'dan esinlendiğine işaret eder:

“Çağın en güçlü kalemi tarafından resmedilmiş –daha doğrusu yazılmış– Kalabalıkların Adamı adlı tabloyu anımsıyor musunuz? Nekahet dönemindeki bir adam, oturduğu kahvenin camının ardından kalabalığı seyre dalmış, çevresindeki düşünce girdabına karışmıştır kendi düşünceleriyle. Ölümün gölgeler ülkesinden yeni dönmüştür ve hayatın bütün kokularını, bütün cevherini zevkle içine çekmektedir; mutlak unutuşun kıyısına vardığı için hatırlamakta, her şeyi hatırlamak için yakıcı bir istek duymaktadır.”¹

Sonunda, çok kısa sürede yüz ifadesinden etkilendiği o bilinmeyen kişinin peşine kalabalıkta takılıverir. Poe'dan çevirdiği *Nouvelles Histoires extraordinaires*'de yer alan

bu öyküde olduğu gibi, Baudelaire, okuyucuyu yavaşça hazırlayarak, onun hayal gücüne seslenerek, Amerikalı yazarı izlemeye davet eder.

Ona göre, Poe'nun hayatı içler acısı bir trajedir. Hakkında okuduğu yazılara dayanarak, daha hoş kokulu bir dünyada yaşaması gerekirken, Amerika Birleşik Devletleri gibi büyük bir hapishanede, gaz lâmbalarıyla aydınlatılmış barbar bir iklimde nefes almasını talihsizlik sayar. Uyuşturuculara sığınmasını, bu sevimsiz ortamdan yaşam boyunca kaçış olarak görür. Merhametin, hoşgörünün, esnekliğin olmadığı bir düzende, duyarsız despota dönüşmüş toplumun baskısı altında yaşamanın zorluğuna değinir.

*“Bir Amerikalı ’yla, der Baudelaire, Poe hakkında konuşun, belki dehasını itiraf eder, hatta belki onunla iftihar eder gözüktür; fakat, olumlu insan tipini bildiğini hissettiren üst perdeden alaycı bir tonla size şairin hırpani yaşamından, bir mum alevinden ateş alan alkollü nefesinden, serseri alışkanlıklarından söz edecektir; size onun yeri yurdu olmayan, kuraldığı bir varlık ve yörüngesinden sapsımsı bir gezegen olduğunu, hiç durmaksızın Baltimore’dan New York’a, New York’tan Philadelphia’ya, Philadelphia’dan Boston’a, Boston’dan Baltimore’a, Richmond’a sürtüp durduğunu söyleyecektir.”*²

Baudelaire, bu tutumu, milyonlarca egemenin bulunduğu bir coğrafyada aristokrasinin olmayışına bağlar. Suçun hep bireye çıkartıldığı yerde, rahatça düşünmenin, yazmanın gücünü ima eder. Ona göre, bu ülke, içinden çıktığı yaşlı Avrupa’yı doğal olarak kıskanan dev ama çocuk kalmış bir yerdir. Olağanüstü maddi gelişiminden gurur duyan, sanayinin mutlak gücüne safça inanan ülkesiyle Poe arasında derin fark vardır. İki aynı düzeyde değildir. *“Sağlam bir kökten gelen ve ülkesinin en büyük felaketinin soylu bir aristokrasiye sahip olmamak olduğunu zaten ifade eden Poe, dolayısıyla, aristokrasinin olmadığı bir halkta Güzellik kültürünün ancak çürüyebileceğini, azalacağını ve ortadan kaybolacağını söylüyordu.”*³ Sonradan görme konumunda olan insanında beğeni bozukluğunun varlığını benimseyen Poe için, büyük gelişme adı verilen olgu, bön adamın coşkunluğundan ibarettir. Ülkesinde kendini yalnız bir aydın olarak gören yazarda, Baudelaire’in deyişiyle, yanlış çalınan bir notadan acı duyacak kadar duyarlılık, doğru oranlar dışında kalan her oluşuma karşı çıkan beğeni inceliği, bitimsiz güzellik tutkusu vardır. Böylesi bir yetkinliğe erişmiş sanatçı için hayatın cehenneme dönüşmesi, kötü sonla bitmesi hiç de şaşırtıcı değildir. Bu yapıda bir insanın kırk yaşına kadar yaşaması bile mucizevi bir olgu sayılmalıdır.

Sahne sanatçısı olan ailesini çok küçük yaşta kaybettikten sonra zengin bir tütün tüccarının evlâtlığı olarak İngiltere’yi, İskoçya’yı, İrlanda’yı görme olanağını bulan Poe, Londra yakınlarında bulunan Stoke Newington’da önemli bir özel okulun öğrencisi olur. Daha sonra kaleme alacağı *William Wilson* adlı kitabında bu eğitim kurumunu, öğrencilik izlenimlerini anlatır. Daha sonraki yıllarda girdiği, bitirmeden atıldığı Charlottesville Üniversitesi’nde fizik , matematik bilimlerinde gösterdiği başarıyı vurgulamak gerekir. Bu alanlarda edindiği düzen, ölçü, kesinlik kavramlarının ışığı altında yazılarını sağlam bir iç yapı üstüne oturtma becerisini elde eder. Bir mimarın, matematikçinin bakış açısıyla eserine yaklaşır, kurgusunu rastlantısal olmaktan çıkarır. Dehalarda sık görülen bir özellik onda da bulunur: Çok disiplinli, bilinçli bir şekilde yazı yazma uğraşısıyla derbeder bir yaşamın birlikteliğinden doğan o çelişki. Kumar oynama ve alkol kullanma alışkan-

lığı, bu yüzden manevi babasıyla olan anlaşmazlığı, bilimsel düşünce tarzıyla bağdaşmayan şövalyelik ruhu olumsuz bir yönden şekillendirir onu. Şövalyelik ruhuna özgü taşkınlıkla, Türklere karşı savaşmak arzusuyla Yunanistan'a gider. Buradaki günleri belirsizliklerle dolu olan Poe, daha sonra, Saint-Petersburg'da ortaya çıkar. Büyük boşluklarla kaplı Rusya maceralarının ardından, 1829'da Amerika'ya döndüğünde, ünlü West-Point Askeri Okulu'na girmek ister, oraya kabul edilir. Ama, olağanüstü yeteneklerine rağmen, benimsediği kural dışı davranışlar yüzünden buradan da çok kısa sürede atılır. Sevdiği manevi annesinin ölümüyle de bu varlıklı aileden koparak, sonu kötü bitecek, acılar için-de kıvrandıracak bir yaşama doğru sürüklenir gider.

Bu terk edişin ardından, yazdığı şiirleri küçük bir ciltte yayımlar. Baudelaire'in deyişiyle "gerçekte bu parlak bir tan sökülmüdü. İngilizce şiiri hissetmeyi bilenler için daha bu kitapta büyük şairlere has bir özellik olan yeryüzü-dışı bir vurgu, melankoli içindeki sükûnet, nefis bir görkem, erken bir deneyim-sanırım doğuştan bir deneyim demek daha doğru olur- vardi."⁴ Poe, sefaletle boğuşurken edebiyat dünyasına girer. Yazarlık yaşamına etki edecek bir rastlantıyla karşılaşır. Bir dergi sahibi, şiir ve hikâye dallarında ödüllü bir yarışma açar. İki ödülü de kazanan Poe, seçici kurul başkanının karşısına çıktığında, düğmeleri çenesine kadar ilikli hırpani bir kılık içinde, yüzünde açlıkla birlikte soyluluk okunan, çarpıcı güzelliği olan biridir. Poe'yu, Richmond'da *Southern Literary Messenger*'ı kuran Thomas White'la tanışır. Edebiyata karşı yeteneği olmayan bu kişi, derginin yönetimini henüz yirmi iki yaşında olan gence bırakır. Baudelaire'in sözcükleriyle bu "lanetli acayip adam", bu "yola gelmez ayyaş" sayesinde dergi gelişir, tanınır hale gelir. Çok sayıda öyküsünü burada yayımlar, çeşitli konularda yazılmış kitaplar üzerine yazdığı eleştirel makaleleriyle okurların ilgisini çeker. Yöneticiliğini üstlendiği yayın organındaki çalışması sadece iki yıl sürecektir. Ayrılığın nedeni sürdürdüğü düzensiz yaşam biçimidir. Başının üstünde kümelenen iç karartıcı bulutları dağıtmak yerine, ülkesinin değişik yerlerine kaçıışı yeğler. Çadırını her gün bir yere taşıyan çöl insanı gibidir.

Baudelaire, insanlarla iletişimde karşısına çıkan zorluklar, çetin yaşam koşullarının yarattığı yılgınlık, sürdürülen toplumsal düzenden uzaklaşma arzusunu eser başlığında somutlaştırdığını düşünür. *Tales of the Grotesque and the Arabesque* başlığını, yazarın bilinçli bir şekilde seçtiğine inanır. Ona göre, grotesk, arabesk süslemeler insan varlığını dışarıda bırakır. Bundan dolayı, Poe'nun edebiyatını insanüstü ya da insan dışı olarak niteler.

*"Basit bir teknik ve belirgin kurallar birliğine göre, akıl oyunu gibi yazılmış, hayranlık veren o şiiri Karga'nın durumu gibi.. Esin perilerinden kurtuldukları zaman, (kural) tüm sanatçıları ilgilendiriyordu. Büyük yapıtlarda gizemler yoktur, sırlar vardır, sırlar olmaz, yöntem vardır; onun gibi bir bilginin, isterse, parça parça söküp bir çark ya da bir yapım hilesi gibi, yanılığdan kurtaramayacağı hiçbir yöntem yoktur."*⁵

Yoksul bir yaşamın sonunda hastalanıp genç yaşında ölen eşi, Poe'yu daha çok uçurumun kıyısına iter, yeri dolmaz bir boşluk bırakır. Gazetede çıkan bir haber, Poe'yu insanı küçümsediği için kınar. Böyle bir konumda bulunan kişiden yapması beklenen, suçlamalara karşı kendini savunmasıdır. Baudelaire'e göre en boş, en yorucu kavgalardan biridir bu. Gereksinim duyduğu parayı kazanabilmek amacıyla bir dizi konferans vermeye başlar. New York'taki konuşması *Eureka* şiiriyle ilgili olup, evrenin oluşumunu

konu alır. Bu eseri, yaşamının anlamı olarak görür; yazıp bitirdikten sonra yaşam da değerini yitirir, ölümün kapısında beklemeye hazırdır. Kendi eyaleti Virginia'da konferanslar vermeyi tasarlar, önemli şehirlere yolculuklar yapar. Yetiştığı şehir Richmond'a gelir. Baudelaire bu ziyareti şu sözcüklerle değerlendirir:

*“Poe yakışıklı, şık ve bir dahi gibi kibar biçimde ortaya çıktı. Alçakgönüllülüğü, bir süredir, içkiyle savaş derneğine kabul edilecek kadar ileri götürmüş olduğunu sanıyorum. Hem önemli hem de seçkin bir konu seçti: **Şiirin İlkeleri**; kendisine özgü bir açıklıkla konuyu geliştirdi. Hakiki bir şair olarak şiirin amacıyla ilkesinin aynı nitelikte olduğuna, şiirin kendinden başka amacı olamayacağına inanıyordu.”⁶*

Poe, çocukluğunun geçtiği şehirde iyi karşılanmış olmaktan memnundur. New York'ta halletmesi gereken bir işi olduğundan buradan ayrılması gerekmektedir. Baltimore'a vardığında, yorgunluğunu dindirmek için bir tavernaya girer; orada, eski tanıdıklarına rastlar. Ertesi sabah, gün ışıkrın ölmek üzere olan, üstünde kimliği, parası olmayan bir beden bulunur, kaldırıldığı hastanede ölür. *“Estetiğin en sarp yüksekliklerini aşmış, insan zekasının en az keşfedilmiş uçurumlarına dalmış, asla yatışmayan bir fırtınaya benzeyen bir yaşamın ortasından, hayal gücünü şaşırtmak, güzelliğe susamış ruhları baştan çıkarmak için bilinmeyen yöntemler, yeni araçlar”⁷* bulmuştur bu insan.

Baudelaire'e göre, toplum ölümde bile ayrımcılık yapmayı sürdürür. Kurallara uygun bir şekilde ölmeyi bilmiş olanlar vardır, onlara abartılı sözlerin kanatlandığı cenaze törenleri yapılır. Bir de Poe, Nerval gibi ölümleri, hayatları gibi akıl karıştıran sanatçılar söz konusudur. Onların payına düşen, düşük ahlâk öğütleridir. Toplumsal düzenin gözünde onlar saygısız varlıklardır. İnsanın kendisiyle çelişme ve çekip gitme hakkı da olmalıdır. Baudelaire, unutulmuş bu iki maddenin, bilgece bir tavır sergileyen İnsan Hakları'nın maddeleri arasına eklenmesini salık verir. İntihar denilen olgunun kimi zaman hayatın akla en uygun eylemi olduğunun bilinmesini ister. Onun yaşam tarzında, davranışlarında, edebiyatla uğraşısında, aynı Rembrandt'ın resimlerinde olduğu gibi, aydınlıkla karanlığın birlikteliğini görür. Bu uyumlu zıtlığı aynı zamanda onun beden yapısında da fark eder. Ufak tefek olmasıyla, el-ayak gibi organlarının küçüklüğüyle kadınsı bir inceliğe sahip olan Poe, diğer taraftan her tür spora yatkınlığıyla olağanüstü bir gücü de içinde barındırır. Baudelaire bunu doğanın işleyişine bağlar. Doğa, yararlanmak istediği varlığa daha fazla güç vermektedir. Yasın, acının simgesi olan ağaçların, geçen yıllara inat, uzun süre ayakta kalması gibi.

Baudelaire'e göre Poe, yapmacıksız kibarlığıyla, davranışlarıyla, konuşmasıyla, soy-lulara özgü havasıyla seçilmiş özel bir varlık olduğu duygusunu karşısındaki kişide uyan-dırmaktadır. Hiçle süslemeyi bilen, güzelliğe âşık sanatçı, bir köylü barınağını saraya dönüştürebilecek sırta sahiptir. Hem karanlık hem ışık dolu, menekşe rengine çalan gizemli iri gözlü, solgun yüzlü, bakışlarına hüznün oturmuş, varlığında duyarlılıkla inceliği birleştirmiş bu yazarın hikâyelerinde asla aşk yoktur. Düzyazı denilen edebi türün duygu düzeyinde yaratıya uygun bir dil olmadığına inanır. Şiirlerinde ise duygu yoğunluğu oldukça yüksektir. *The Domain of Arnheim*'de mutluluğun dört temel koşulundan söz eder. Bir insan açık havada yaşarsa, bir kadının aşkına sahipse, ihtiraslardan uzaklaşmışsa, yeni bir güzelliği yaratacak yetenekte ise mutlu olması gerekir. Eserinde tensel zevkleri yansıtmak için çaba göstermemesi, kadın portrelerini sanki azizeymişler gibi bir haleyle

çevirmesi ilginçtir. Baudelaire, yaptığı araştırmada, Poe'nun konuşmasını da yazısı kadar besleyici bulur. Sözü de kalemi kadar yapmacılıktan uzaktır. Geniş bir bilgi dağarcığı, dili doğru bir şekilde kullanma becerisi, bütün bilinen yöntemlerin dışında bir yöntemle şiirsel özellikli bu zorlu çalışmayı bir derse dönüştürmektedir. Hayran bırakmaya, hayal ettirmeye, düşündürmeye, alışılmış bir iklimden kurtarmaya yönelik bir sanattır bu. Baudelaire, bu saptamaları yaptıktan sonra yazar hakkında bir yargıda bulunur: *"Kalabalığın ortasında yalnız ve monologla beslenen kimi ruhlar insanlar karşısında kibar olmaktan başka bir şey yapamaz. Bu, özünde, küçümseme üzerine temellenen bir dostluk türüdür."*⁸ Böylesine yalnız, mutsuz olan, toplumsal düzeni bir aldatmaca olarak gören, merhametsiz kaderle hırpalanan, toplumun sefil kalabalık olduğunu düşünen birinin unutabilmek için sarhoşluğa kaçması sıradan bir davranıştır. Baudelaire, burada, Poe'nun *Morella* öyküsünde geçen "ölmek istemeyen bir solucan" deyişini hatırlatarak, okuyucuyu da düşünme eyleminin içine sokar. Sanki öldürmek istediği bu varlıktır. Sonra da, Poe'yu kaçınılmaz sona doğru iten bu tutumu yorumlar:

*Elbette hepsinde olmasa da birçok durumda Poe'nun sarhoşluğu hafızaya yardımcı bir araçtı, bunun bir çalışma yöntemi, enerjik ve ölümcül ama tutkulu doğasına uygun bir yöntem olduğu kanısındayım. Şair, titiz bir edebiyatçının not defterleri tutmayı öğrenmesi gibi içmeyi öğrenmişti. Olağanüstü güzel ya da korkutucu görüntüleri, önceki bir fırtınada rastlamış olduğu incelikli düşünceleri yeniden bulma isteğine karşı koyamıyordu; onu zorunlu olarak çeken eski bilgileriydi, onlarla yeniden ilişki kurmak için en tehlikeli ama en dolaysız yolu tutuyordu.*⁹

Baudelaire'in incelemesinde görüldüğü gibi, Poe'nun eserleri sırayla ele alınıp yorumlanmaz. Eserler hakkında esaslı düşünmeyi okura bırakır. Onun amacı, yöntemi aydınlığa kavuşturmak, izlediği yola ışık tutmaktır. Poe'nun kişisel, edebi dünyasındaki esrarlı havaya dikkat çeker gibidir. Araştırdığı yazarı bir bulmaca haline getirip sunar, bulmacanın çözümünü yapmak okuyucuya aittir. Onu "harika bir hokkabaz" olarak niteler. Güzelliğe tapınır gibi çalışan Poe'nun çok değerli bir mücevherin parlaklığına benzeyen inceden inceye işlenmiş şiiri, zırhın halkalarını andıran sıkı, sağlam bir üslubu vardır. Toplumsal düzenin içinde ayrıksı olanı hemen bulur, kusursuz şekilde betimler. Ele aldığı konuya girişi kasırga gibidir. Şiddet yoktur ama çekici, gösterişli yönüyle okuyanı hemen sarsar, uyanık kalmasını sağlar. Baudelaire, ne demek istediğini anlaşılır hale getirmek için, onu, Aydınlanma Çağı olarak bilinen XVIII. yüzyılın en önemli yazarı Diderot'yla karşılaştırır. Diderot kanlı canlı bir yazardır; diğeri ise, sinir sisteminin yazarıdır. Baudelaire'e göre, hiç kimse insan yaşamındaki, doğadaki ayrıksı olanı büyümlü bir ortam yaratıp onun gibi anlatmadı. Görkemli ama sinir bozucu mevsim dönümlerini, sinirleri musiki aletin telleri gibi geren güney rüzgârını, gözleri yaşla dolduran sıcak, nemli, sisli havaları yansıtmakta ustadır. Eserinde, kitap kadar güvenilir olan sanrı, birden hükmetmeye başlayıverir. Zekâyâ yerleşen saçma, ürküten bir mantıkla ona hâkim olur. Acısını gülecek ifade edecek kadar dengesi bozulmuş insan karşımıza çıkar. Poe, tartıya gelmeyi ölçüp biçmeye, geçici olanı çözümlenmeye kalkar. Korkunun, tasanın, iç sıkıntısının nefes almayı zorlaştırdığı bir ortamda, sanatın ulu kimliği ortaya çıkar. Şehirlerde göze çarpan sürekli hareketlilik, doğadan yansıyan yalnızlık düşsel bir anlatımla betimlenir. Burada ilginç ya da aykırı olan, uzamın afyon sayesinde derinlik kazanması, ara renklere büyümlü bir anlam yüklenmesidir. Baudelaire, *Yapma Cennetler* kitabında, Poe'nun sanatında af-

yonun önemine özel vurgu yapar: “*Ruhun gizemli hastalıkları söz konusu olduğunda her zaman aktarılması gereken nice güzel sayfada Poe, o eşsiz ozan, o çürütülemeyen filozof da, afyonun çekici ve mahzun güzelliklerini betimlemez mi?*”¹⁰

Baudelaire, kısa incelemesinin sonunda, bu şairden söz etme olanağını tekrar bulursa, felsefi, edebi düşüncelerinin çözümlemesini yapacağını söyler. İçindeki kuşkuyu da açığa vurur. Eğlenceyi, heyecanı felsefi hakikate tercih edecek insanların çok fazla olduğu bir toplumda böyle bir çalışma ne kadar önemsenecektir ki. Baudelaire, bir kere daha Poe'nun kişileri hakkında şu çarpıcı yorumu yaptıktan sonra çalışmasını sonlandırır:

*Poe'nun kişileri, daha doğrusu kişisi, aşırı yetenekli, sınırları gevşek, ateşli ve sabırlı iradesiyle güçlüklerle meydan okuyan insan, baktıkça büyüyen nesnelere bir kılıç sertliğiyle bakışını yönelten kimse-bu Poe'nun ta kendisidir. Hepsini ışık saçan ve hasta, tuhaf illetlerden ölen ve musikiye benzeyen bir sesle konuşan kadınları da Poe'nun kendisidir; ya da en azından, garip esinleri, bilgileri ve onulmaz melankolileriyle yaratıcılarının doğasına şiddetle katılırlar.*¹¹

Baudelaire, budalalığın, aldırmaçlığın bir erdem, denge unsuru sayıldığı bir toplumsal düzende, hakikati bilmek istediği için Poe'nun suçlu sayıldığına işaret eder. Bu suçu işleyene karşı, özellikle sanatçıların hoşgörülü olmasını ister. “Ayyaş, yoksul, mağdur” Poe'yu, saygı görmüş erdemli Goethe'den, Scott'dan daha çok sevdiğini haykırır. İnsanlığın günahını yüklenerek çarmıhta acılar içinde ölen Hz. İsa'nın benzeridir sanki Poe. O da sanatçılar için acı çekmiştir. Mezar taşına yazılmasını istediği, özellikle son cümle, gözündeki Poe'nun değerinin özeti gibidir: “*Şimdi, onun arınmış maddi varlığı, mevcudiyetini sezdiği varlıklar arasındadır; gören ve bilen onun için dua edin, size şefaatecektir.*”¹²

Baudelaire'in sanat yaşamı üstünde Poe'nun etkisi önemlidir. Güncelerinden bir kısmını içeren *Mon coeur mis à nu* (Apaçık Yüreğim) başlığı bile Poe'ya aittir. Amerikalı yazar *Marginalia* adlı denemesinde, *My Heart Laid Bare* sözcüğünü kullanır. Bu başlığa uygun bir çalışma yapılmasının ilgi uyandıracığından söz eder. Baudelaire, Poe'nun yaptığı öneriyi benimsemekle, ona ne kadar değer verdiğini gösterir. Yazılarında konu üslûba geldiğinde, aklına gelen birkaç yazardan biri Poe olur. Ona düşünmeyi öğreten iki yazar vardır; biri, De Maistre, diğeri ise odur.¹³ Baudelaire, her sabah Tanrı'ya dua etmeyi yaşamının kuralı olarak benimseyeceğine söz verir. Aracı olarak gördüğü üç kişiyi bu kutsal eylemde öne çıkarır; bunlar, babası, çocukluktaki bakıcısı Mariette, diğeri yine Poe'dur. Bütün görevlerini eksiksiz biçimde yerine getirme gücünü bulabilmesi için onların aracılığına gereksinim duyar.

Baudelaire'in gözünde **dandy** kimliği taşıyan çok az sanatçı vardır. “Modern Hayatın Ressamı” Guys, yansıttığı özlü kişiliğiyle, derin sezgisiyle; Gautier, yalnızlığıyla; Wagner, baskın kişiliğiyle; Delacroix, resimlerindeki şiirsel dehasıyla; Poe ise, aristokrat doğasıyla bu kimliği taşırlar. Baudelaire'deki **flâneur** kavramının da altında Poe'nun polisiye öyküleri vardır. Onun deyişleriyle kuş havada, balık suda nasıl yaşarsa, bu kent gezgini de kalabalıkların içinde olmak zorundadır. Onların arasında kendini evinde hissedemeyen, gözlem yaparken bakışlardan uzak kalmayı başaran bu varlık, Poe'nun dedektifinden farksızdır. İkisini de peşinde sürükleyen günahkâr şehirdir. Poe'dan yaptığı zorlu çeviriler sayesinde Baudelaire, bu gerçeği daha iyi anlamıştır. Eserinin temelinde ilk günaha olan inanç vardır. Amerikalı

yazara olan hayranlığı da, ilgisi de buradan kaynaklanır. İnsanın içinde bulunan doğal kötülük, onu, kendine, başka birine zarar vermeye yöneltir. İnsanın doğuştan iyi yaratıldığına dair toplumdaki genel kanı ikiyüzlülük barındırır. Genellikle dillendirilen “Homo sum; nihil humani a me alienum puto” (Ben bir insanım; insani olan hiçbir şey bana yabancı değildir) sözüne karşı “Quidquid humani a me alienum puto” (İnsani olan her şey bana yabancıdır) diye alışılmışın dışında haykırmak, söz konusu ikiyüzlülüğü hafifletme gayretidir. Poe’da görülen sarhoşluk hali de bir hafifletme yoludur. Daha önce de saptandığı gibi, alkolün verdiği sarhoşluk, sadece sanatının değil, ölümünün de kurucusudur. Ne garip bir çelişkidir ki, öykülerini okurken okuyucuya haz veren aynı kaynak yazarı zehirleyip ölüme götürmektedir.

Sartre’a göre, Baudelaire, geçmişteki yazarlarla kutsallaştırdı kendini. Ölü bir sanatçıyla dostluk bağları kurmasını şöyle yorumlar:

*Poe ile aralarındaki o uzun bağlılığın tek amacı, kendisini o gizemsel düzen içine sokabilmektir. Kendi yaşantısı ile Amerikalı şairinki arasında bulunduğu çarpıcı benzerliklerin onu çektiği söylendi. Doğrudur bu. Ama bu yazgı birliği, Poe ölmüş bulunduğu için ilgi çekiciydi onun gözünde. Yaşasaydı, **Eureka**’nın yazarı kendisi gibi belirsiz bir et yığını olacaktı: böyle haklı bulunamaz iki karşılıksız oluşu nasıl uzatabilirdik yan yana? Oysa ölmüş olunca, tersine, çehresi tamamlanıp kesinleşiyor, Şair ve Çilekeş adları pek yaraşıyor ona; yaşantısı bir yazgıdır; mutsuzlukları önceden belirlenmiş bir alinyasının sonuçları gibidir.”¹⁴*

Sartre’a göre, işte o zaman benzerlikler değerlerini bulmaktadır. Söz konusu benzerlikler, Poe’yu Baudelaire’in geçmişteki hayali, Hz. İsa’nın Jean-Baptiste’i gibi yapmaktadır. Çeviri yaptığı yıllar boyunca o uzak, sevimsiz Amerika’da, geçmişin karanlığında birden kendi hayalini yakalar. Her sabah Poe’ya dua etmesinde bile, laik sanatçıya dinsel değer verme isteği yatar. Şair, bu tür varlıklarla kendi kilisesini oluşturmaya yönelir. Onlarda kutsallaşmış halini görmeye, koruyucu melek bulmaya çalışır. Sartre, onun Poe’nun öykülerini çevirmeye kalkışmasında, onlara yıllarını vermesinde bile bir kaçış olduğunu, sanatının durgunluk dönemi yaşadığını üstü kapalı bir şekilde bize sezdirir:

Başkalarının yapıları üzerine yazılar yazar, eski şiirlerini ele alır, düzeltir onları, gençliğine dek uzanan bin bir edebi tasarı ile büyülenir, Edgar Poe’nun öykülerini çevirir: ama bu yaratıcı yaratmamaktadır artık; tamircilik yapmaktadır. Yüzlerce ev değiştirme var, ama tek bir yolculuk yok; Honfleur’e yerleşecek cesareti bile yok; toplumsal olaylar, hiç dokunmadan, akıp gitmektedir üzerinden. 1848’de bir parça kıvılgan, ama devrime karşı içten ilgi göstermez. Gelişmekten çok kendi kendini harcamaktadır.”¹⁵

Baudelaire’in yansıtmaya çalıştığımız bu kısa incelemesinde, alışılmışın dışında bir yol izlenmiştir. Klasik biyografi yazarlarının yaptıkları gibi, ayrıntılı bir hayat hikâyesine yer verilmemiş, eserler yazılış yıllarına göre ele alınmamıştır. Onları sınırsız örten gizem perdesi aralanmaya çalışılmış, kaynaktan çıkan sular değil de pınarın özü üstünde durulmuştur. Valéry’nin meyve örneğinde dile getirdiği saklı duran o besin ortaya çıkarılmıştır. Tek tek eser başlıklarıyla, gereksiz görülen ayrıntılarla uğraşılmamıştır. Sanki karşımızda sırlarla yüklü devasa bir ayna vardır. Yansıyan Poe ile Baudelaire görüntüleri birbirlerine dönüştürüp bir bütün içinde erimektedirler. Nehirlerin denizde, denizlerin okyanusta kaybol-

ması gibi, bu iki sanatçı da tek varlıkta birleşmektedir. Gözümüze çarpan diğer bir özellik, zıt unsurların birlikteliğinden doğan uyumdur. Mitolojideki Pandora öyküsü sanki dolaylı bir şekilde hatırlatılmak istenmektedir. Prometheus'un tanrıların ateşini çalması, insanın cezaya uğramasına neden olur. Zeus emreder; çirkin topal tanrı Hephaistos güzel Pandora'yı yaratır; tanrıların armağanı olarak insanlığa sunulur; çekici varlık, gideremediği merakıyla, beraberinde getirdiği sandığın kapağını açar; bütün kötülükler ortaya saçılır, bir umut kalır geriye. Baudelaire'in ruhuna uygun bu cümleleri hayal dünyamızda resimleştirecek, tanrı, ceza, çirkinlik, güzellik, armağan, kötülük gibi zıt kavramlardaki uyum hali somutlaşır kafamızda. Baudelaire-Poe'nun yazgısı, saçılan kötülüklerin arasında Sisypheos'a özgü bir eylemle de olsa ilerlemek, sandıkta kalan o tek değeri –umut ya da saf güzellik hiç önemli değil- insanlık adına ele geçirmektir. Bu çalışma, Dante'yle Vergilius'u yeraltı dünyasında gösteren Delacroix'nın o meşhur tablosunu da çağrıştırmaktadır. Başında defne tacı da bulunsa, Vergilius'la Dante 'nin yüzlerinde baskın olan ölümün rengidir. Sonsuza kadar karşı yakaya geçmeye yazgılı zavallı ruhlar sandala çıkmak için birbirlerini ezmekte, sonra yenide pis sulara gömülmektedirler. Cehennemün umutsuzluğu, acı çeken ruhların bencil davranışları arasında yol almaya çalışan bu iki şair, Baudelaire'le Poe'ya dönüştürülse, tablo değerini yitirmez. Onların yeraltındaki konumunu, Baudelaire'le Poe dünya yaşamında üstlenmişlerdir. Yuvasını dalgalar üstüne kuran masal kuşu Alkyon gibi zor koşullarda yaratıcılık işlevlerini yerine getiren bu ikilinin yazgısı, verdiği söze rağmen, Zeus'un belalı rüzgârlarıyla ölene kadar baş başa kalmaktır.

NOTLAR VE KAYNAKÇA

- 1 Charles Baudelaire, *Modern Hayatın Ressamı*, Çev.: Ali Berktaş, İletişim Yay., İstanbul, 2013, s. 208.
- 2 Charles Baudelaire, *Baudelaire'in Poe'su*, Çev.: Işık Ergüden, Sel Yay., İstanbul, 2018, s. 18.
- 3 *A.g.y.*, s. 19.
- 4 *A.g.y.*, s. 25.
- 5 Bernard-Henri Lévy, *Charles Baudelaire'in Son Günleri*, Çev.: Nuriye Yiğitler, Sel Yay., İstanbul, 1999, s. 245, 246.
- 6 Çev.: Işık Ergüden, *A.g.y.*, s. 29.
- 7 *A.g.y.*, s. 30 - 31.
- 8 *A.g.y.*, s. 44.
- 9 *A.g.y.*, s. 47 - 48.
- 10 Charles Baudelaire, *Yapma Cennetler*, Çev.: Yakup Şahan, Telos Yay., İstanbul, 2008, s. 71.
- 11 Çev.: Işık Ergüden, *A.g.y.*, s. 52 - 53.
- 12 *A.g.y.*, s. 5.
- 13 Charles Baudelaire, *Özel Günceler-Apaçık Yüreğim-*, Çev.: Sait Maden, İş Bankası Yay., İstanbul, 2015, s. 128.
- 14 Jean-Paul Sartre, *Baudelaire*, Çev.: Bertan Onaran, de Yay., İstanbul, 1964, s. 124 - 125.
- 15 *A.g.y.*, s. 145.